

dicitur, factum est autem cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii sorte exiit, ut incensum poneret ingressus in templum Domini. Ex quibus in hanc rem concludit: Hinc apparet, plures eos fuisse, et vices suas habuisse: nam incensum non licebat ponere nisi summo sacerdoti; in altari scilicet thymiamatis, ut ante dictum est. Denique ibidem subdit: Et forte etiam unum annum plures administrabant, quibus alio anno alii succedebant, ex quibus sorte exibat quis, ut incensum poneret.

Imo ipsemet S. Lucas satis insinuare videtur, Zachariam fuisse summum sacerdotem, 1. dum dicit omnem multitudinem populi stetisse foris hora incensi; 2. dum addit, eum fuisse solum cum angelus ei loquebatur. Nam si tantum fuisset simplex sacerdos, et ingressus primum tabernaculum (ut adversarii præterdunt) nulla videtur ratio, cur solus fuerit, cum nusquam prohibuitur legatur simplicibus sacerdotibus, ne tabernaculum antea ingrederentur. Vide supra Prob. VI. Ex his jam positis facile solvitur, quod summus sacerdos non exiret sorte, cum ministraret quando vellet; item quod deberet habitare in Jerusalem, et tamen Zacharias habitaret in montanis Judææ. Hoc enim tantum verum est de summo pontifice, non autem de pontifice simplici, quem dicimus fuisse Zachariam.

Obj. VI. Levit. XVI, 17, dicitur: Nullus hominum sit in tabernaculo, quando pontifex sanctuarium ingreditur... donec egrediatur; y. 18: Cum autem exierit ad altare, scilicet thymiamatis, etc.; ergo altare hoc erat extra sanctum sanctorum.

R. Id non dici de altari thymiamatis, sed de altari holocausti; ut ex dicendis in cit. cap. XVI Levit. Q. 5 patebit.

Uterius objici posset, quod Josephus, lib. III Antiq., cap. 7, manifeste asserat altare thymiamatis fuisse positum in sancto. Sed auctoritatem Josephi hac in parte non putamus admittendam, quandoquidem ibidem tradat aliqua quæ aperte falsa sunt: nam de candelabro dicit, quod fuerit factum ex auro fusili, sed non solido; et tamen ex cap. XXV Exod. manifestum est quod debuerit fabricari ex auro ductili. Item tradit de altari holocausti, quod terra exciperet quidquid ignitum superne decidebat: cum tamen, ut supra cap. XXVII probatum est, non terra, sed arula hoc exciperet. Itaque sicut Josephi auctoritas in istis non est admittenda, ita nec eam admittendam putamus circa ea, quæ dicit de loco, in quo positum fuit altare thymiamatis.

CAPUT XXXI.

Deputantur a Deo Beseleel et Ooliab architecti tabernaculi: iterato inculcatur cultus Sabbati, et Moysi dantur a Deo duæ Legis tabulæ.

QUEDAM EXPLICANTUR. — Vers. 2: Ecce vocavi ex nomine Beseleel filium Uri, filii Hur de tribu Juda. Fuit ergo nepos Hur, ita ut Hur fuerit avus Beseleelis. Hic autem Hur fuit filius Caleb, non exploratoris illius celebris qui cum Josue (Num., XIII) lustra-

vit terram promissionis; ille enim hoc tempore non attigerat annum quadragesimum (ut patet ex Josue XIV, 10), adeoque nullo modo potuit esse avus Beseleelis: sed fuit filius alterius Caleb, multo senioris, filii videlicet Esron, filii Phares, filii Judæ patriarchæ. Vide I Paralip. II, 6, 9 et 10.

y. 5: Et implevi eum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, et scientia in omni opere. Non Spiritu sanctificante atque interius mentem renovante (hoc enim necessarium non erat), sed implevi eum, id est infudi et afflavi ei præ cæteris hominibus spiritum excellentem et omnem necessariam scientiam: unde dicitur repletus spiritu Dei, non absolute, sed cum ista determinatione.

y. 4: Ad excogitandum quidquid fabre fieri potest ex auro et argento, etc. Unde S. P. Aug. Q. 158 in Exod.: Cum spiritu dicatur repletus iste divino sapientiæ et scientiæ nondum legitur (licet non incongrue etiam intelligatur) Spiritus sanctus, qui Spiritus est causa sapientiæ; unde in hebræo dicitur: Implevi eum spiritu Dei in sapientia.

Quod autem non incongrue etiam intelligatur Spiritus S. Augustino manifestum est; nam Q. 114 explicans hæc verba cap. XXVIII, 3: Loqueris cunctis sapientibus corde, quos replevi spiritu prudentiæ, etc., sic scribit: Quem ergo istum spiritum, nisi Spiritum sanctum debemus accipere?

Sic quando dicitur dari Spiritus fidei, prophetiæ, sapientiæ, interpretationis, etc., sensus est quod datur Spiritus Dei causans in homine fidem, prophetiam, etc., quamvis ratione hujusmodi donorum non semper inhabitet hominem. Ita hujusmodi locutiones exponere solet S. pater.

y. 18: Deditque Dominus Moysi... duas tabulas testimonii, id est Decalogi, testificantis quæ sit voluntas Dei de rebus a nobis agendis.

Lapideas. Ex qua specie lapidis, non expressit Scriptura. Hunc lapidem tamen admodum fuisse pretiosum, qui characteribus divinis destinabatur, non est cur in dubium revocetur. Unde S. Epiphanius opinatur has tabulas fuisse compositas ex sapphiro: atque idem censent Hebræi, teste Lyrano in cap. XXIV Exodi, quibus videtur favere quod Deus, Legem Moysi daturus, apparuerit cum suppedaneo sapphirino, cap. XXIV, 10. Scriptas digito Dei, id est operatione Dei, seu angeli Deum representantis, non opera hominis: digitis enim operari et sculperè solemus. Apte vero digitum Dei nominat, quia hic vocatur Spiritus S., Luca XI, 20.

Apposite S. P. Aug. lib. de Spirit. et Lit., cap. 16, ita scribit: Spiritus sanctus, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est, etiam digito Dei in Evangelio dicitur: unde et illæ tabulæ digito Dei scriptæ sunt; ut figuraretur quod, sicut digito Dei scripta fuit lex in tabulis lapideis, ita a Spiritu sancto lex scribenda esset in tabulis cordis carnalibus: ut ibidem notat S. Doctor: Ibi in tabulis lapideis digito Dei operatus est, hic in cordibus humanis, inquit cit. lib. cap. 17.

Observant Abul., Lipomanus et alii in prima tabula scripta fuisse tria præcepta ad cultum Dei pertinentia, in secunda vero septem de justitia inter homines servanda, conformiter ad partitionem Decalogi, quam cap. XX Q. 1 præferendam insinuavimus.

P. cur Deus legem scriptam dare voluerit.

R. cum S. P. Aug. in psal. LVII: Ne sibi homines aliquid defuisse quererentur, scriptum est et in tabulis, quod in cordibus non legebant: non enim et scriptum habebant, sed legere volebant... quia homines appetentes ea quæ foris sunt, etiam a se ipsis exules facti sunt, data est etiam scripta lex, non quia in cordibus scripta non erat, sed quia tu fugitivus eras cordis tui. ita S. pater.

CAPUT XXXII.

Cum Moyses moraretur in Sinai, Hebræis argentibus, Aaron vitulum aureum conflare facit, quem illi adorant. Hinc Deus vult eos disperdere: orat pro eis Moyses, ac descendens de monte, tabulas legis frangit, vitulum comburit, idololatrias occidit, atque iterum in montem ascendit, Deum pro populo deprecaturus.

QUÆSTIO PRIMA. — CUR REM ADEO PRETIOSAM, SCILICET INAURES PETIERIT AARON AD CONFLANDUM VITULUM, ET QUOMODO PECCAVIT IDOLOLATRIÆ COOPERANDO.

Vers. 1: Videns autem populus, quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos. Unum duntaxat deum videntur postulasse, nam et Aaron unum dando eorum satisfacit postulato: unde non est vis in plurali numero, nam vox hebraica Elohim et Deum et deos significat. Non tamen male interpres latinus pluraliter expressit, ut idololatriam insinaret.

Qui nos præcedant: non in Ægyptum, sed in terram promissam. Habebant columnam, sed quia, Moysè in monte moram trahente, et ipsa steterat, cupido eos invasit novi alicujus dei, quem ducem sequerentur; sed stultitiæ plena est ista postulatio, ut deos querant duces, qui nondum erant, quosque faciat Aaron.

Moysi enim huic viro qui eduxit nos de terra Ægypti (de Moysè contemptim loquuntur, quasi de quopiam ex vulgo, ut ingrati solent) ignoramus quid acciderit. Verisimiliter enim tanta fulgurum et tonitruorum, præsertim autem ignium tempestate, de qua cap. XXIV, 17, ipsum periisse existimabant.

Dico 1: y. 2: Dixitque ad eos Aaron: Tollite in aureis de uxorum filiorumque, et filiarum vestrarum auribus hæcete S. P. Aug. Q. 141 in Exod. dicit: Non absurda intelligitur (Aaron) difficilia præcipere voluisse, ut hoc modo ab illa intentione eos revocaret. Viros enim a mulieribus superbis et avaris ægre, ac ne ægre quidem id impetraturos sperabat. Unde putat Theod. Aaronem propter istam tergiversationem, veniam meruisse. Factum tamen illud ipsum difficile, ut esset aurum ad faciendum idolum, propter eos notandum putavi (inquit S. P. ibidem), qui contristantur, si quid tale propter vitam æternam divinitus fieri, vel æquo animo tolerari jubeatur.

y. 4: Et fecit ex eis vitulum. Imitari voluisse Israelitas quod viderant apud Ægyptios, qui sub figura bovis colebant Apin seu Serapin, testatur S. Hieron. in cap. IV Osee. Quod vero aliqui patres sic loquantur, quasi tantum conflatum fuisset vituli caput (ut D. Hieron. loco cit., S. Cyprianus lib. de Bono patientiæ sub finem, Ambros. epist. 69, Lactantius lib. IV, cap. 10, et Tertul. initio lib. cont. Judæos, ubi vocat bubulum caput), per synecdochen explicari potest, ita ut accipiant partem pro toto. Atque ita intellige S. P. Aug. in psal. LXXIII, ubi de Moysè dicit: Ipsum caput vituli in ignem misit, et exterminavit et comminuit. Vitulum enim, et non tantum vituli caput fuisse, expresse eodem loco asserit S. Doctor, quemadmodum et Q. 155 in Exod.

Dico 2: Quamvis S. Ambros. epist. 56 Aaronem condemnare non ausit; equidem a gravi peccato excusari non potest. Nam quamvis id fecerit metu exactus, tamen quævis etiam mors ei potius subeunda fuisset, quam in re tam impia impiis obsequi: unde et Deus iratus vehementer adversus Aaron, voluit eum conterere; ut dicitur Deut. IX, 20. Satis itaque fuisset a furente populo occidi, quam impiæ voluntati ejus acquiescere.

Perperam ergo rabbini et alii nonnulli conantur Aaronem a peccato eximere ex eo quod dicitur y. 24: Projeci illud (scilicet aurum) in ignem, egressusque est hic vitulus. Quasi videlicet ille duntaxat projecisset aurum in ignem, opera vero magorum, qui in tanta turba hominum simul cum eis de terra Ægypti ascenderant, formatus esset hic vitulus. Id siquidem dixit Aaron, ut insinuat S. P. Aug. Q. 145, quia compendio locutus est, idque non negandi, sed extenuandi criminis causa, ut fratrem mitigaret.

P. an hæretici hinc bene inferant, Dei Ecclesiam cum suo capite posse a fide deficere.

R. negative; quia ut merito observat Estius, sciendum est tunc Aaron nondum fuisse summum sacerdotem: etenim consecratus non est Aaron, nisi postea, ut patet Levit. VIII.

Moyses ergo, et populi caput et pontifex, non defecit, etiam levitæ non defecerunt, ut patet ex y. 26. Addi posset, quod Aaron non defecerit in fide, sed in professione fidei, sicut Petrus negans Christum.

QUÆSTIO II. — AN HEBRÆI IN VITULO ADORAVERINT VERUM DEUM, AN POTIUS VITULUM.

Persuadere hic conatur Calvinus, Judæos in vitulo non adorasse ipsum vitulum, sed Deum verum, id est tanquam in figura Deum representante (ut addunt assectæ ejus), sicut romano-catholici venerantur imagines. Verum

R. et dico: Vitulum ipsum tanquam Deum coluerunt Hebræi: illo enim viso dixerunt y. 4: Hi sunt dii tui Israel. Hebræice Elohim. Chaldæus habet: Hi sunt timor tuus Israel. Il est, isti sunt dii quos timere et colere debes. Ita stolidi aurum et saxa timent, Deum non timent, qui eos potera in tartara præcipitare.

Eos vere idololatrias fuisse patet ex Apost. I Cor.

X, 7: *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, sicut scriptum est: Sedit populus manducare, etc., de quo Deut. XXXII, 17, immolaverunt dæmoniis et non Deo.*

Dices: Videntur in vitulo coluisse Deum, ideo enim dixerunt: *Hi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti.* Sciebant enim non a vitulo recenter formato, sed a Deo sese eductos esse de Ægypto.

R. Eadem stoliditate, qua voluerunt sibi deos formari ab homine, etiam tribuerunt vitulo, quod Deo competebat.

ŷ. 5: *Quod cum vidisset Aaron (populum scilicet ita gratulantem, sibi in vitulo complacentem) ædificavit altare coram eo (ut oblato sacrificio ejus divinitatem testaretur) et præconis voce clamavit dicens: Cras solemnitas Domini est. Quasi dicat: Cras vitulus ille tanquam Deus vester Adonai festo et sacrificiis colendus est.*

Loco Domini in hebræo est nomen tetragrammaton *Jehova*; quod nomen etsi soli Deo debitum, tamen Aaron, jam peccato lapsus, idolo tribuit. Sic dicitur Sapient. XIV, 21: *Incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt.*

Mirus hic fuit Aaronis lapsus, ut ad favorem plebis captandum, et forte quia absente Moysæ principatum et ducatum populi ambiebat, (ait A Lapide) non jam metu, sed sponte altare ædificaret vitulo, ejusque dedicationem et festum decerneret.

Lyranus tamen et Vatablus apud Estium putant Aaron per hoc non voluisse significare, vitulum aureum esse Dominum; sed quod speraret Moysen rediturum ante diem sequentem, et festum idoli mutaturum in solemnitatem veri Dei.

Notandum est, inquit S. P. Aug. Q. 146 in Exod., quemadmodum illud totum malum, quod populus fecit, ipsi Aaron tribuatur (ŷ. 25), quod eis consenserit ad faciendum quod male petiverant.

P. an hæc verba Dei ad Moysen: *Dimitte me ut irascatur furor meus, sint imperantis, an potius hortantis ad deprecandum pro populo.*

R. non esse imperantis vel petentis, sed partim indicantis, quantæ apud Deum sint efficaciam orationes sanctorum; partim etiam hortantis ad deprecandum pro populo.

Siquidem dicendo: *Dimitte... et deleam eos*, tacite potius contrarium suggerit, ac si diceret: *Cohibe me ne deleam eos*, ut notat Theod.; si enim eos absolute delere voluisset, cur Moysi impedituro revelasset? Dicendo ergo: *Dimitte me*, deprecandi ansam præbet, et fiduciam impetrandi, ut observat S. Gregorius.

Cum itaque ab Omnipotente dicitur homini, *Sine me et conteram eos, quid aliud dicitur quam Contererem eos, nisi diligerentur abs te?... porro Deus eos occultius diligebat, qui manifesta voce terrebat*; S. P. Aug. Q. 149 in Exod.

QUESTIO III. — AN TEXTUS NOSTER, UBI DICUNTUR CECIDISSE DE POPULO QUASI 25,000, PREFERENDUS SIT CÆTERIS EDITIONIBUS, UBI TANTUM NUMERANTUR 3,000. Vers 25: *Videns ergo Moyses populum quod esset*

nudatus, non tam inauribus, quam auxilio et protectione Dei, propter hoc scelus irati: inaurium enim erat parva jactura, sed multum erat nudum esse et destitutum gratia Dei ejusque protectione, ut patet ex lib. Judith, cap. V, 7, 18 et 24, hinc siquidem hic subjungitur: Spoliaverat enim eum Aaron (illa scilicet singulari tutela, quæ populum istum, quando Deum coluit, nunquam deseruit) propter ignominiam sordis. Id est propter idolum istud ignominiosum; solent enim Hebræi idola, quia vilissima sunt, et instar sordium abominanda, sordes appellare. Et inter hostes nudum constituerat: id est inermem; Deo utique offenso, auxilium subtrahente, prostratus sine dubio et cæsus fuisset populus, uti accidit Num. XIV et XV.

Facile autem scire poterant vicini hostes Hebræorum, eos per adorationem vituli deseruisse Deum suum, et ab eo vicissim esse desertos, a quo tam miraculose educti et protecti fuerant, ideoque eos facillime vinci posse ac deleri. Volens itaque Moyses auxilium Dei populo conciliare, eum per aliquod justæ vindictæ genus placando, ŷ. 26: *Stans in porta castrorum (id est ingressu castrorum) ait: Si quis est Domini (id est non vituli, sed Jehovæ seu veri Dei cultor), jungatur mihi, ut tantam Deo illatam injuriam ulciscar. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi. Id est plerique, multos enim etiam ex levitis occisos fuisse, patet ex ŷ. 29, ubi Moyses levitis ultoribus dicit: Consecrastis manus vestras hodie Domino unusquisque in fratre suo. Levitarum ergo magna pars non consensit idololatriæ.*

Illam autem sanguinolentam stragem indicit Moyses, non tantum ex speciali mandato Dei, ut ipsemet clare insinuat, ŷ. 27; sed etiam ut rector populi, cui licuit tali pœna scelus plectendo, iram Dei a toto populo avertere.

ŷ. 28: *Cecideruntque in die illa quasi viginti tria millia hominum.* Circa hunc textum oritur difficultas an revera ceciderint quasi 25,000, uti habet Vulgata nostra, an vero tantum quasi 3,000, ut habent textus hebræus et nonnullæ aliæ editiones. Cum autem interpretes in hac quæstione inter se non conveniant, et lucusque non satis constet, uter textus preferendus sit: ideo utramque opinionem hic quoque proponemus. Sit igitur

§ I. — PROPONITUR OPINIO QUÆ ASSERTIT CECIDISSE QUASI 25,000.

Prob. I. Quia ita constanter legunt Biblia romana, et passim antiquiora latina; item S. Greg. in lib. I Reg. cap. 14, Rupertus et omnes pene post S. Hieron. veteres commentatores.

Prob. II. Ex Apost. qui I ad Cor. X, 7, referens hanc historiam, pariter legit *viginti tria millia*; ait enim ibidem: *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis (Hebræis) quemadmodum scriptum est (hic ŷ. 6): Sedit populus manducare, etc., neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis (Num. XXV) fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia.*

Dices, Apost. loco cit. referens cecidisse una die 25,000, non respicit ad historiam hoc cap. relatam, sed ad eam quæ refertur Num. XXV, ubi ŷ. 9 dicuntur occisi 24,000 hominum, a quibus si subtrahas principes, qui ibidem sunt suspensi, non propter fornicationem, sed quia eam non impediverant, illi qui, immissa divinitus lue, occisi sunt propter fornicationem cum mulieribus Moabitaram, in toto erunt 25,000 completa.

R. Quamvis verum appareat, quod Apost. respiciat ad illos qui Num. XXXV occisi sunt propter fornicationem, tamen non de iis solis, sed etiam de idololatris hic occisis agere videtur. Nam loco cit. intendit Corinthios avertere tum ab idololatria, tum a fornicatione; et ut hoc fortius faciat, subnectit pœnam seu occisionem 25,000: atqui inepte hanc pœnam expressisset, ut Corinthios ab idololatria revocaret, nisi etiam respexisset ad sanguinolentam stragem, de qua hic agitur; ergo illud 25,000 non tantum refertur ad fornicatores, de quibus Num. XXV, sed etiam ad idololatrias, de quibus agitur hoc cap. adeoque non tantum ad historiam quæ Num. XXV, sed etiam ad illam quæ hic refertur, videtur respexisse Apostolus. Itaque exhortatio ejus hunc videtur habere sensum: Neque idololatriam, neque fornicationem commiseritis, quia propter utrumque peccatum, etiam seorsim sumptum, ex Israelitis olim ceciderunt 25,000 hominum, nempe 25,000 propter idololatriam, Exod. XXXII, et totidem propter fornicationem, Num. XXV.

Prob. III. Quia in tanta turba peccantium nedum pauca fuissent 3,000, sed etiam simul impossibile videtur, quod non plures ceciderint: nam, ut patet ex ŷ. 27, Moyses jussit filios Levi transire per medium castrorum, simulque addidit, ut unusquisque occideret fratrem, et amicum, et proximum suum et deinde subjungitur, ŷ. 28, quod filii Levi fecerint juxta sermonem seu mandatum Moysis. Cum itaque filii Levi occiderint quoslibet sibi occurrentes, qui in flagranti adhuc delicto erant, vel nondum a publicis festis, de quibus, ŷ. 6, recesserant, impossibile videtur quod in tanta strage non cecidissent nisi 3,000.

Obj. I. Illæ editiones, quæ tantum habent 3,000, videntur posse conciliari cum lectione nostræ Vulgatæ; ergo non est necesse ut hic a cæteris editionibus recedamus.

Prob. ant., quia commode dici potest, quod nostra Vulgata exprimat numerum occisorum, qui pertinet ad omnes tribus, aliæ vero editiones eos duntaxat referant, qui pertinent ad tribum Levi. Si igitur supponatur, quod ex tribu Levi ceciderint 3,000, et ex reliquis tribubus 20,000, in toto erunt 23,000: et sic facile nostra Vulgata cum cæteris editionibus conciliari poterit.

R. Neg. ant. ejusque probat.; nam præterquam quod ista conciliatio omnino ficta sit, etiam illi qui eam excogitaverunt, non satis reflexerunt se hac ratione tribum Levi, a zelo et constantia in cultu Dei laudatam, omnibus cæteris tribubus describere magis

impiam: posito enim quod tribus Levi amisisset 3,000, debuissent cæteræ tribus, ut saltem esset æqualitas in numero, simul amisisse 36,000.

Obj. II. Saltem videtur posse dici cum Lyrano, quod interpretes latini et alii eum secuti, complexi sint etiam illos, qui ŷ. 35 dicuntur a Domino percussi, et quod illi in toto fuerint 20,000, quibus si addantur 3,000, quæ cæsa sunt a levitis, in toto sunt 23,000: ergo saltem hoc modo videntur aliæ editiones posse conciliari cum nostrâ Vulgatâ.

R. Neg. ant.; nam cum hæc duæ percussiones ad diversos dies spectent, et ŷ. 28 dicantur cecidisse una die 25,000; atque id ipsum confirmare videatur Apost., I ad Cor., X, non potest illa expositio convenire textui; potissimum cum interpretes latini non veritatem versum 35, sed 28, in quo Biblia hebræa et versio LXX jam habent *tria millia*.

Dicendum itaque cum Mario, admodum verisimile esse, quod mendum seu vitium irrepserit in numero græco editionis LXX, et ad B. Pauli numerum corrigi debeat. Hebræa autem exemplaria ambigua sunt; dici enim potest, quod littera *Caph* sit arithmetica, ita ut *Cischloscheth*, non sit tanquam tria vel ferme tria, sed viginti tria: est enim apud Hebræos littera *Caph* in numero nota vicenarii. Similiter dicit A Lapide. Undenam autem varietas acciderit, incertum est. Forte in hebræo primitus inde error accidit, quod scriba aliquis litteram *Caph*, quæ, ut numeralis, denotat 20, acceperit pro nota similitudinis *quasi*, sicut interdum usurpatur, ut observat Frassen.

Obj. III. Juxta regulam a Bellarmino propositam, et ab omnibus communiter admissam: quando latinæ Vulgatæ codices inter se variant, tunc necessario recurrendum est ad textum hebræum vel græcum, utpote originale. Atqui hic ŷ. 28 latinæ Vulgatæ codices inter se variant: siquidem licet communiter habeant *viginti tria millia*, tamen aliqui habent *triginta tria millia*, puta Biblia recusa Lovanii 1547: et etiam quidam habent *tria millia*, sicuti jam quoque habent omnia hebræa. Ergo quoad hanc lectionem potius adhærendum videtur Bibliis hebræis quam latinis.

R. Disting. maj. Tunc recurrendum est ad textum hebræum, si hic non sit ambiguus; transeat: secus, nego maj. ac dico, quod cum ŷ. 28 hujus cap., ut statim ex Mario vidimus, textus hebræus sit omnino ambiguus; hæc in parte non recurrendum sit ad textum hebræum, sed ad exemplaria latina, quæ cæteris emendatiora, seu mendis magis expurgata sunt. Tale autem inter alia exemplar est editio latina Clementis VIII, quæ omnium editionum est novissima, et cujus *textus summis laboribus, ac vigiliis restitutus, et quam accuratissime mendis expurgatus est*, uti testatur jam memoratus Clemens in sua sanctione, quæ præfixa est vaticanis Vulgatæ exemplaribus, impressis non tantum anno 1592, sed 1595 et 1598. Jam autem cum hæc exemplaria habeant *viginti tria millia*, eis potius adhærendum esse existimamus, quam bibliis hebræis, etc.

Obj. IV. Tertul., cap. 3, Scorpiaci, S. Ambros., epist. 56 ad Romulum, Isidorus Hispalensis, Chrysost. in cap. X, epist. I ad Cor., item Rabanus et alii legunt *tria millia*.

R. hoc non esse mirum, quia illi omnes usi fuerunt codicibus græcis, qui communiter adhuc hodie dum habent: *tria millia*.

Obj. V. S. P. Aug., lib. XXII cont. Faust., cap. 79, ait: *Quid ergo crudele Moyses, aut mandavit aut fecit... in paucos eorum vindicans gladio, quos Deus ipse, quem offenderant, alto et secreto iudicio feriendos, voluisset mox feriri?* Atqui non fuisset vindicta in paucos, si fuissent 25,000: ergo, etc.

R. Neg. min.; respective enim ad tantum numerum pauci sunt: nam Hebræi (demptis mulieribus, parvulis et tribu Levi), etiam post hanc stragem adhuc constabant ex sexcentis tribus millibus virorum quinquaginta; ut liquet ex lib. Num., cap. I.

§ H.—PROPONITUR OPINIO QUÆ ASSERIT CECIDISSE TANTUM QUASI 5,000.

Prob. I. Quia ita habent textus hebræus, samaritanus, syriacus, arabicus, chaldaicus et versio LXX Interpretum.

Nec dici posse videtur, quod textus hebræus sit dubius vel æquivocus: nam quod littera *Caph* hic non possit accipi pro nota numerali, seu pro *viginti*, sed pro *quasi*, inde liquet, quod Vulgata nostra in omnibus libris habeat *quasi*; adeoque hoc sensu intellexit translator Vulgatae istam litteram; si enim hoc loco denotaret *viginti*, deberet saltem in illis Vulgatae libris, in quibus habetur: *quasi viginti tria millia*, omitti vox *quasi*. Ergo dici nequit quod inde error irrepserit in textum hebræum, quia nempe interpres aliquis litteram *Caph* accepit pro *quasi*.

Prob. II. Quia, ut ex § præced. patet, latinæ versiones inter se variant; ergo juxta regulam a Bellarmino allegatam, hic necessario recurrendum videtur ad textum originalem, seu hebræum. Imo antiquiores libri latini, puta biblia Antverpiensia anni 1554, pariter habent: *quasi tria millia*. Et hæc lectio, teste P. Bukentop., ante correctionem clementinam erat communior; et hoc modo etiam videtur transtulisse S. Hieron., siquidem ita exprimitur in novissima editione operum ipsius.

Prob. III. Quia ita legunt patres, § præced. cit. Item D. Thom., secunda secundæ, q. 14, art. 3, 0, et q. 97, art. 4: quamvis in aliquibus editionibus recentioribus, hoc inconsulto sit mutatum, apparenter (inquit P. Bukentop.) ut lectio S. Thomæ conveniret lectioni modernæ Vulgatae. Argumenta autem oppositæ sententiæ non adeo efficacia sunt, quin ad ea commode responderi possit. Itaque

Ad Apost. dicendum est, quod ipse tantum agat de iis, qui Num. XXV dicuntur cecidisse propter fornicationem. Siquidem horum tantummodo poenam videtur voluisse exprimere atque notare, eo quod Corinthii ad fornicationis peccatum valde forent proclives, ut

constat etiam ex profanis auctoribus. Vel etiam dici potest cum S. Chrysost. in cit. Apost. locum, quod ideo non expresserit poenam idololatrarum, quia hi, qui ex illis cæsi fuerant, respective ad fornicatores, admodum pauci erant.

Ad id autem quod in tanta peccantium turba, exigua admodum fuisset plaga, si tantum tria millia hominum fuissent trucidata, respondetur quod levite, qui stragem hanc fecerunt, non sint grassati in totum populum; sed, ut eis mandaverat Moyses, §. 27, de porta ad portam iverint.

Non igitur intrarunt tentoria, seu tabernacula, ad quæ se confestim, non omnino obstinati, receperunt, fugientes gladium irruentium levitarum, qui tantum obvios in platea castrorum, in flagranti delicto repletos, occiderunt; quo attentio, valde adhuc notabilis strages fuit, quod cæsa sint *quasi tria millia*.

Denique ad editionem clementinam dicitur, non obstante quod sit emendatissima, et mendis quam accuratissime expurgata, in ea adhuc nonnulla minuta reperiri, quæ mendosa videntur, ut inter alia liquet ex II. Paralip., XXII, 2, ubi in numero *quadraginta duorum annorum*, quos dicitur habuisse Ochosias, dum regnare cepit, communiter admitti solet mendum. Ergo nihil obstat, quominus, propter fundamenta superius allegata, etiam hic quoad numerum eorum, qui a levitis cæsi sunt, mendum in jam memorata editione admittatur.

QUESTIO IV. — AN DUM MOYSES DEUM ROGAVIT, AUT POPELO NOXAM DIMITTI, AUT SE DELERI DE LIBRO QUEM DEUS SCRIPSERAT, CONGRUE INTELLIGATUR LIBER PRÆDESTINATIONIS.

Vers. 31: *Reversusque (Moyse) ad Dominum (eum penitus placaturus), ait... Aut dimitte eis hanc noxam, §. 32: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* S. P. Aug. Q. 147 in Exod. in hæc verba ita scribit: *Securus quidem hoc dixit, ut a consequentibus ratio concludatur, id est, ut, quia Deus Moysen non deleat de libro suo, populo peccatum illud remitteret.* Fere ergo hic Moyses processit, sicuti, v. g., filius patri dilectus, culpam fratris immorigeri remitti a parente deprecetur hoc modo: *Vel fratri ignosce, vel hæreditate priva me; scit enim parentem quidvis potius quam illud posterius facturum.* Porro quis liber hic significetur, varii varie exponunt.

Cajetanus intelligit de libro principatus aut legislaturæ. Sed hæc expositio non videtur admittenda 1. Quia non satisfacit intensæ charitati Moysis. 2. Quia non congruit responsioni divinæ §. seq., ubi Deus dicit se non Moysen, sed eos, qui peccaverint, deleturum de libro suo; atqui tamen certum est quod hæc Dei responsio non intelligatur de libro principatus aut legislaturæ; ergo, etc.

S. Hieron. epist. ad Algas. Q. 9, et S. Greg. lib. X Moral. cap. 7, et ex recentioribus Estius accipiunt de libro vitæ, non in cælo, sed in terra, ut sensus sit: *aut dimitte eis hanc noxam, aut tolle me de hæc vita.* Attamen

R. et dico: S. P. Aug. et ex eo D. Bernardus serm. 12 in Cantica, Hugo, Victorinus, Rupertus, Abulensis, recentioresque interpretes fere omnes id de libro prædestinationis et vitæ æternæ concorditer accipiunt. Unde S. P. Aug. lib. XX de Civ. Dei, cap. 15, ait: *Ipsa ejus præscientia de illis, quæ falli non potest, liber est vitæ, in quo sunt scripti, id est ante præcogniti.*

Ratio est, quod liber vitæ, quem hic Deus vocat librum suum, non soleat in Scripturis significare librum vitæ mortalis, sed catalogum eorum, qui per prædestinationem in vitam æternam præordinati sunt, ut Apocal. XIII, 8, Daniel. XII, 1, ad Philip. IV, 3.

Obj. I. Cum Estio: Non potest hoc proprie accipi de libro prædestinationum; quia de libro illo nemo potest deleri: Dominus autem respondit hic Moysi: *Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo.* Si igitur id Moyses intellexisset de libro prædestinationum, petiisset aliquid impossibile; et tamen id non videtur admittendum; ergo, etc.

R. cum D. Th. 1 p. q. 24, art. 3, 0, aliquos dici conscriptos in libro vitæ, non quidem simpliciter, sed secundum quid, id est quoad justitiam et gratiam, qua pro præsentis tempore justis sunt, qui dum justitia finaliter excidunt, dicuntur eradi; qui vero simpliciter ibidem scripti sunt, sic ut in vitam æternam sint prædestinati, isti nunquam delentur de libro vitæ. Itaque responsio Dei intelligitur de illis, qui temporaliter quidem justis sunt, sed tamen per peccatum mortale justitia finaliter excidunt; et sic de libro vitæ seu prædestinationum delentur.

Obj. II. Optare privari æterna vita, vel excidere ex statu gratiæ divinæ, est contra charitatem sibi debitam, et prorsus inordinatum. Ergo id non optavit Moyses.

R. Inordinatum esse id optare absolute et efficaciter: sed isto modo hoc non optavit Moyses; non enim a parte rei et vere deleri optavit, nam noverat hoc esse impossibile; sed hæc phrasi desiderium suum ingens aliqua ratione patefecit, quod aliter non ita efficaciter patefacere poterat. Et ideo, ut ex S. P. supra vidimus, Moyses hoc omnino dixit securus, apprime enim noverat quod Deus ipsum non deleat. Sensus igitur verborum ejus est hic: *aut dimitte populo, aut dele me de libro tuo; sed scio quod me non deleturus sis; ergo restat ut dimittas et pareas populo.*

Nihil aliud igitur illa deprecatio Moysis insinuat, quam maximum desiderium, quod habebat pro salute Judæorum. Sicuti ergo, ut observat Abulensis, Christus non absolute voluit aut optavit, ut transferretur ab ipso calix passionis mox future, sed per istam orationem tantum declarare voluit desiderium partis inferioris, seu sensitivæ reformidantis mortem; ita pariter Moyses hic absolute et efficaciter non optavit deleri de libro vitæ, sed tantum manifestavit intentionem desiderii, quod habebat pro salute Judæorum.

CAPUT XXXIII.

Dum adhuc Deus minatur populo, luget hic peccatum

suum: Moyses interim continuo orans, tandem plenam reconciliationem populo impetrat, ac familiaritate cum Deo fretus, petit sibi ostendi faciem et gloriam ejus.

QUÆDAM RESOLVUNTUR. — Petes 1. quale fuerit tabernaculum, quod extra castra transtulit Moyses, §. 7.

R. non fuisse commune et vulgare, in quo cum uxore et filiis habitabat, nec etiam illud magnum et augustum, quod jussit Deus fieri cap. XXVI, et quod erectum narratur cap. XL: hoc enim nondum fuerat fabricatum: sed per istud tabernaculum intelligitur aliquod minus et sacrum, in quo antea Deus colebatur, cui incumbere columna nubis, ubi conventus fiebant populi, ubi Deus tunc consulebatur et responsa dabat. Erat itaque, antequam constructum esset tabernaculum illud magnum, aliud parvum in castris quasi publicum sacrarium.

Hoc autem tabernaculum, tanquam domicilium Dei, transtulit Moyses extra castra, in poenam idololatricæ, et ad indicandum populo, quod, repulso a se Deo, castra essent contaminata: nam cum isto tabernaculo migravit simul et columna nubis; ut patet ex §. 9.

Porro uti tabulæ lapideæ propter infamem idololatricam a Moyse contractæ fuerant, ita etiam volumen legis, quod Israelitis prælectum fuerat cap. XXIV, tunc verisimiliter dirumpi jussit Deus: nam cap. XXXIV, 27, jubet rursus a Moyse idem describi.

P. 2. quo referendum sit illud, quod Deus §. 19 dixit ad Moysen: *Miserebor cui voluero*; vel, uti habent hebræa, LXX, et ex illis Apost. ad Rom. IX, 15: *Miserebor cui miserebor.*

R. S. P. Aug. conformiter ad Apost. hoc de hominum salvatione ac prædestinatione non incongrue intelligit. Unde Q. 154 in Exod. ita scribit: *Quod vero addidit, Et miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero, ubi plane expressius ostendit vocationem, qua nos vocavit in suum regnum et gloriam, non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua.*

P. 3. quomodo ea quæ a §. 21 usque ad 23 dixit Deus de abscondendo Moysen in foramine petræ, donec transiret gloria sua, intelligantur litteraliter, et quomodo allegorice.

R. Illa exponenda videri hoc modo: *Ecce est locus coram me, scilicet ubi soleo tecum loqui, et stabis supra petram, in monte Sina. Cumque transibit gloria mea, id est facies mea gloriosa, ponam te in foramine petræ, seu in caverna, in qua lateas, et protegam dextera mea, id est nubem vel aliud corpus opacum opponam antro in quo latebis, donec transeam; ne scilicet rutilantibus faciei meæ radiis exanimaris.*

Tollamque manum meam, id est cum facies mea gloriosa transierit, amovebo nubem; et videbis posteriora mea, seu tergum angeli transeuntis, in quo nimirum temperata erit lux.

Hunc esse litteralem hujus loci sensum, ex tota serie sacri textus patet: allegoricus tamen sensus hic est potior et magis intentus a Spiritu S. Porro totum